

Izvorni znanstveni članak

Primljeno u uredništvo: 06. veljače 2009.
Prihvaćeno za tisak: 16. ožujka 2009.

UDK: 32.019.51(73)"19"
327.54(73)

Politizacija američke kulture u doba hladnog rata

JADRANKA DUJIĆ FRLAN*

Sažetak

Proteklo je već gotovo šezdeset godina od početka hladnog rata, no on je i danas tema koja zaokuplja pozornost brojnih znanstvenika. U posljednjih desetak godina objavljeno je mnoštvo studija koje hladni rat promatraju i kao kulturološki fenomen, a mnoge od njih iznose nova saznanja, istražuju i pronalaze nove dokaze, te osim uloge u međunarodnim političkim odnosima, procjenjuju i značaj njegove kulturne dimenzije. Procjenjujući koncept *kulture* i identificirajući specifične dimenzije kulture u doba hladnog rata, uključujući: strah od nuklearnog rata; političku paranoju (posebno fenomen "lova" na komuniste i makartizam); špijunažu; tehnike manipulacije; represiju; te različite oblike propagande, nastoji se prikazati model koji se koristio da bi se stvorila atmosfera straha pod čijim je okriljem bilo moguće provoditi političke odluke i ostvarivati političke ciljeve.

Ključne riječi: kultura, ideologija, propaganda, međunarodni odnosi, makartizam

Uvod

Kulturni je identitet izraz slobode naroda, a svaki ga oblik dominacije ugrožava ili čak negira. On je ujedno i stimulatивно bogatstvo koje povećava mogućnost procvata ljudske vrste i koje potiče svaki narod da crpi snagu iz svoje povijesti, da prihvaća vanjske utjecaje koji su u skladu s njegovim oso-

*

Mr. sc. Jadranka Dujčić Frlan, j.dujic@zagrebacka-zupanija.hr

bitostima i da tako nastavi proces vlastitog stvaranja.¹ Kultura je dijalog: razmjena ideja i iskustava, poštovanje drugih vrijednosti i tradicija. Po svojoj biti kultura je odgovor na ljudske zahtjeve i potrebe, za zadovoljavanje društvenih potreba. Terry Eagleton u svojoj knjizi *Ideja kulture* kaže: "Kao ideja, kultura postaje značajna na četiri načina u trenucima povijesnih kriza: kad ona postaje jedina vidljiva alternativa srozanog društva; kad se čini da se bez dubinskih društvenih promjena kultura u značenju umjetnosti i lijepog života čak više neće biti moguća; kada ona nudi sredstva pomoću kojih neka skupina ili čovječanstvo teže svome političkom osamostaljenju; i kad je imperijalistička snaga prisiljena prilagoditi se načinu života onih koje je podčinila."² Brojne definicije određuju popularnu kulturu kao najprihvaćeniju, najsnažnije zastupljenu u svim slojevima društva, onu koja pronalazi svoj izraz u modi, muzici, sportu, medijima, filmu, literaturi i svim drugim oblicima umjetničkog izraza.³

Razdoblje hladnog rata i njegov utjecaj posebno na kulturu, predmet je razmatranja tek malobrojnih studija koje su hladni rat prikazale kao kulturološki fenomen. Ipak, američka je kultura tada trpjela rastuću anksioznost suprotstavljenih supersila, što se očitovalo u raznim aspektima života kroz njezin odnos s politikom: kako su obilježja hladnog rata ulazila u sve pore života, granica između kulture i politike sve se više gubila.

Porastom svijesti o neizbježnom međusobnom utjecaju, izražena je ideja o kulturnoj uvjetovanosti svih političkih borbi i njihovoj ugrađenosti u sustav vrijednosti i mišljenja.

Američka hladnoratovska kultura

Ako kulturu shvaćamo kao ukupnost materijalnih i duhovnih dobara, etičkih i društvenih vrijednosti, odnosno kao ukupnost duhovne, moralne, društvene i proizvodne djelatnosti jednog društva ili epohe, koncept kulture hladnoga rata u SAD-u nudi znakovit presjek američke povijesti nakon 1945. godine. Iako je već dvadesetih godina prošlog stoljeća američka kultura bila vodeća, posebno u smislu potrošnje dobara i popularne zabave, što je označilo početak stvaranja dominacije u globalnoj zajednici, stvarajući slične kulturne navike i kod drugih naroda, taj utjecaj nije potpuno nestao čak ni za vrijeme nacionalističkog razdoblja u Europi tridesetih godina, kada su se nacionalsocijalističke i fašističke vlade, izgradnjom vlastitih filmskih industrija i veličanjem nacionalne povijesti, borile protiv utjecaja

1
Opća enciklopedija, tom IV, str. 677.

2
Terry Eagleton, *Ideja kulture*, Zagreb, 2002., str. 35.

3
John Storey, *Cultural Theory and Popular Culture*.

američkih filmova i njihove rastuće popularnosti. Nadolazeći rat u Europi prisilio je Ameriku da preuzme svjetsko vodstvo, ne samo geopolitičko i ekonomsko, već i kulturno, a New York je zamijenio Pariz kao novo kozmopolitsko središte. SAD su postale "čuvar Zapadne kulture"⁴ i u tom smislu amerikanizacija je istisnula europeizaciju. Trend amerikanizacije je nakon rata postao još vidljiviji, a promocija američke kulture prethodila je hladnom ratu. Pojam "američka hladnoratovska kultura" obuhvaća razdoblje od 1947. do sredine šezdesetih godina kao posebna kultura sa svojim vrijednostima i logikom – ona nije bila jedinstvena, monolitna snaga: mnoge su kulture koegzistirale unutar SAD-a u tom razdoblju, u suglasju sa svojim vlastitim potrebama.

U vrijeme hladnoga rata, amerikanizam kao izraz američkog nacionalizma, bio je prisutan u svim aspektima američke kulture. Obrazovanje, zabava, čak i obiteljski život, najčešće su imali imperativni značaj u očuvanju *američkog načina života* nasuprot utjecajima komunističkog načina promišljanja sustava vrijednosti, što je najsnažnije vidljivo u razdoblju makartizma. Mit o *američkom načinu života* odigrao je svoju ograničavajuću ulogu u razvoju američke kulture kada je cjelokupna kulturna produkcija morala biti u službi jačanja domoljubnih osjećaja Amerikanaca (*american patriotism*). No, činjenice pokazuju da su SAD u usporedbi sa SSSR-om ipak bile više kozmopolitski orijentirane čak i u doba intenzivnog hladnog rata. Henry Luce još je 1941. rekao da će dvadeseto stoljeće "sigurno biti obilježeno kao američko"⁵, SAD su bile vodeća sila u stvaranju "svjetskog okružja" koje je težilo miru, pravdi i napretku. Američki jazz, hollywoodski filmovi, američki *slang*, američki strojevi i proizvodi bili su prepoznatljivi kao zajednički u bilo kojoj zajednici u svijetu. Zaključio je da je Amerika "zapravo intelektualni, znanstveni i umjetnički kapital svijeta".⁶ Luceova teza pokazuje simbiotsku vezu između amerikanizma i globalizacije. Opisani fenomen realizirao se nakon 1945., te su sigurno kraj hladnog rata i kolaps komunizma potvrdili njegove opservacije. Kulturni globalizam u liku amerikanizacije bio je predodređen da preživi i hladni rat.

Jačanje američkog utjecaja u poslijeratnoj Europi

Utjecaj hladnoga rata na američku kulturu vidljiv je na svim razinama, od intelektualnih težnji i političkih ideja do tehničkih dostignuća i popularne zabave. Hladni rat je utjecao na oblikovanje kulture tog vremena pro-

4

Alfred Kazin, *On Native Grounds: An Interpretation of Modern American Prose Literature*, Harcourt, 1995.

5

Henry Luce, *The American Century*, Farrar & Rinehart, Inc., New York, 1941., str. 24, 29, 31, 33-34.

6

Isto.

žimajući gotovo svaki aspekt života. No, u američkoj kulturi hladnoratovskog doba vrlo malo je temeljno novog. Većinu obilježja kojima definiramo tu kulturu rezultat su dugoročnih socijalnih trendova i političkih uvjerenja, revidiranih i preoblikovanih iz prošlosti. Američki poslijeratni angažman u zapadnoj Europi nije imao za cilj samo držati Sovjete podalje, već stvoriti jak utjecaj u Europi i promicati *američki način života* osiguravajući tako širenje liberalnog kapitalizma.⁷ U provođenju američkog utjecaja i demonstracije moći, ideologija kulture je odigrala odlučujuću ulogu. Bipolarnost je isticana kao prirodna posljedica poslijeratnoga razdoblja u kojem je sovjetska prijetnja okarakterizirana kao prijetnja Zapadu uopće.

Marshallov plan snažne financijske pomoći ratom razorenih država Europe, ideja je kojom se željelo obnoviti europsku ekonomiju i ukloniti stanje oskudice i beznadnosti, što bi moglo pomoći jačanju komunizma u tom prostoru. Marshallovom pomoći SAD je u šesnaest europskih zemalja uputila oko 15 milijardi dolara, ali SSSR se odbio priključiti tom planu. Provođeci opciju odbijanja plana, Sovjeti su vršili stalan pritisak kritizirajući i denuncirajući plan kao "strano miješanje", pripremajući tako sovjetsko i svjetsko javno mišljenje za moskovsko odbijanje plana.⁸ Američki politički, ekonomski i kulturni imperijalizam, iako je nailazio na različite oblike otpora diljem Europe, ipak se nezaustavljivo širio. Utirao mu je put upravo Marshallov plan, jer je jamčio pristup američkim proizvodima na europsko tržište. No, roba preko oceana nije putovala sama – dolazila je sa snažnom političkom porukom.⁹ Nije to bio samo pokušaj da se Sovjeti zadrže izvan europskog prostora ili sprječavanje širenja komunizma, već je to bio poduhvat kojim se osiguravalo čvrsto integriranje SAD-a u zapadnoeuropski ekonomski sustav gdje je financijska pomoć poduprta koncentriranim programom kulturnog ratovanja. U ranom poslijeratnom razdoblju bilo je neophodno stvoriti koncepciju koja neće biti samo američka već zapadna. Poslijeratna Europa bila je podijeljena na one snage koje su se jasno identificirale sa SAD-om i njenim sustavom vrijednosti i na one snage koje su tražile naprednu socijalnu transformaciju. Washington je uspio nadvladati tu podjelu i nametnuti koncepciju koja je omogućila političku, trgovinsku, vojnu i kulturnu hegemoniju, koja je osigurala američku prisutnost u Europi. Istovremeno, Trumanova doktrina bila je dovoljno široka podloga koja je omogućavala američko djelovanje svugdje u svijetu gdje god su Amerikanci smatrali da su američki interesi bili ugroženi.

7

Douglas Field, *American cold War Culture*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2005., str. 50.

8

C. Brown, P. J. Mooney, *Cold War to Détente 1945-85*, Heinemann Educational Books Ltd., London, 1987., str. 21.

9

Douglas Field, *American Cold War Culture*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2005., str. 53.

Politiziranje kulture u vrijeme hladnoga rata

Silna ekspanzija američke ekonomije u poslijeratnim je godinama, često i ne bez razloga opisivana kao ekonomsko čudo, omogućila je prosperitet srednjoj klasi – obilje, poticanje potrošnje, gubitak predrasuda doveli su i do novog poimanja nacionalne kulture. Promjene materijalnih uvjeta života težile su transformaciji osjećaja vlastite vrijednosti kod mnogih ljudi, pomažući im da doživljavaju sebe kao pripadnike srednje klase kojima je ostvaren *američki san*, odnosno onih kojima je uspjele obrazovati se, steći vlasništvo, materijalnu udobnost i ekonomsku sigurnost.

Ideali, mitovi, umjetnička djela stvaraju pogled na svijet i utječu na oblikovanje pojedinačnih stavova. Promatrajući kako su kulturne snage nastajale i podupirane, isto tako kako su interpretirane od strane različitih grupa u SAD-u i drugdje u svijetu, vidljivo je kako je hladni rat odigrao značajnu ulogu u oblikovanju kulture u američkom društvu. Popularne knjige, glazba, filmovi i mediji kroz koje ljudi izražavaju svoje ideje, nade, strahove i želje, imaju značajnu ulogu u oblikovanju javnog mišljenja. Jednako tako popularna kultura povezana je s političkom kulturom, te njih dvije utječu jedna na drugu i međusobno se oblikuju.

U vrijeme intenzivnog hladnog rata, od kasnih 40-ih do kraja 60-ih, borba protiv opasnosti od komunizma bila je nacionalni prioritet. Prema van Vlada je ujedinila sve snage i angažirala ogromne vojne izvore za zaustavljanje sovjetskog ekspanzionizma. Kod kuće političari su se nadmetali u dokazivanju privrženosti i odanosti općem dobru. Makartizam je uobičajeni pojam kojim se označava političko ponašanje u tom razdoblju, ali i mnogo više od fenomena koji se veže uz senatora iz Wisconsina. Anitkomunizam je bio fetiš koji je prožeo američko društvo i nigdje to nije bilo tako očigledno kao u popularnoj kulturi. Malo tko je mogao izbjeći ili propustiti poruku. Literatura, filmovi, umjetnost i mediji – posebno televizija koja se tada tek pojavila – konstantno su ponavljali istu temu o unutrašnjem neprijatelju koji radi protivno američkom načinu života. Cijena koju je platilo američko društvo progoneći domaći komunizam bila je znatno veća od ove potencijalne opasnosti. Represija je slabila legitimne građanske slobode, narušila sliku razvijene demokracije, te je u tom smislu "crvena opasnost" predstavljala više sramotu, nego kolektivnu tragediju.¹⁰ Američka je kultura bila ispolitizirana. Tako utemeljena kulturna scena rezultirala je malograđanskom inspekcijom umjetničkog rada. Nametnuti su određeni politički standardi koje je umjetnost trebala zadovoljiti, odnosno oni su služili kao test lojalnog građanstva, što je strahovito podsjećalo na totalitarizam, jer je učinak je bio isti: gušenje sloboda i nestajanje same kulture. Kultura hladnoratovskog doba doprinijela je

10

David Caute, *The Great Fear: The Anti-Comunist Purge under Truman and Eisenhower*, New York, Simon & Schuster, 1978., str. 65-80.

kretanju od relativno slobodnog društva prema političkom sustavu s totalitarnim tendencijama.¹¹

Unatoč bogatstvu, različitosti i snazi stvorenih djela u tom razdoblju hladnoga rata, hladni rat je ipak ograničavao i promijenio američko društvo. Oblik politizacije koji se pojavio zbog prenaplašenog domoljublja usvojio je metode svojih neprijatelja, a temelj takve politike doveo je do snažnog skretanja udesno. Hladnoratovska kulturna produkcija bila je ideološki obojena do neviđeno visoke razine. Bilo je to razdoblje koje je nudilo posebno bogato područje za istraživanje odnosa između kulture i ideologije – između umjetnosti i politike.

Trumanova administracija poticala je strah od komunizma u američkoj javnosti: "Možda ni jedna vrsta oružja nije tako moćna kao Vladina konstrukcija koja komunističko djelovanje izjednačuje s kriminalnim djelovanjem. Upućujući komuniste na suđenje, Trumanova administracija je promijenila američko shvaćanje domaćeg komunizma. Transformirajući članove komunističke partije u kriminalce – sa svim implikacijama i asocijacijama koje su iz toga proizlazile".¹² Uzroci takvog ponašanja u 50-ima mogu se objasniti iscrpljenošću američkog naroda krizama kroz dulje vremensko razdoblje. Za vrijeme 30-ih i 40-ih, a ušavši i u 50-e, Amerikanci su prošli kroz najveću ekonomsku depresiju, kroz najgori svjetski sukob, te ušli u razdoblje hladnoga rata. Ova razdoblja nametnula su Amerikancima ograničenja i odricanja svih vrsta. Teško je bilo živjeti u neizvjesnosti i u stalnoj napetosti koju je proživljavao američki narod 50-ih, te je od toga kao i zbog stalnih osobnih odricanja radi postizanja tzv. "nacionalnih ciljeva" bio iscrpljen i umoran. Americi je bio potreban odmor od javnih odgovornosti, odmak u privatnost i rješavanje egzistencijalnih pitanja, posvećenost obitelji, domu i karijeri, a politika do 50-ih bila je politika iscrpljivanja.¹³

Osnovana je senatska komisija za ispitivanje protuameričke djelatnosti *House on Un-American Activities (HUAC)* koja je provodila ispitivanja svih onih za koje se pretpostavljalo da imaju vezu s komunističkom partijom. Članovi HUAC-a smatrali su da je njihova dužnost zaštititi zemlju od komunističkog utjecaja. Iako su mnoge aktivnosti u svim sferama društva bile pod istragom, najpoznatije su istrage vođene u filmskoj industriji u Hollywoodu. Svrha HUAC-ovih istraživanja u filmskoj industriji bila je: dokazati da su članovi Udruga filmskih pisaca komunisti i da ti članovi nastoje subverzivno i promidžbeno djelovati preko hollywoodskih filmova. To je dovelo do toga da su mnogi talentirani pisci i umjetnici bili prisiljeni napustiti Hollywood. Pos-

11

Isto.

12

Ellen Schrecker, *The Age of McCarthyism: A Brief History With Document*, Boston, St. Martin's Press, 1994., str. 35-68.

13

Arthur Schlesinger, Jr, *The New Mood in Politics*, poglavlje iz knjige *The Politics of Hope*, Boston, Riverside Press, 1962., str. 53-77.

tojao je kontinuitet između antikomunističke McCarthyjeve politike i anti-komunističke politike Trumanove administracije. McCarthyjev politički stil posljedica je klime koju je 50-ih stvorila Trumanova administracija. Kao predsjednik Senatskog odbora za istraživanje protuameričke djelatnosti od 1951., McCarthy je raspirujući psihozu opasnosti od "komunističke subverzije" poveo kampanju protiv svih demokratskih i naprednih elemenata u političkom i kulturnom životu SAD-a. Makartistički inkvizicijski aparat pretvorio se već za nekoliko godina u pravo "ministarstvo straha", pa je u zemlji nastala atmosfera sveopćeg sumnjičenja. Gotovo sva područja života došla su pod udar makartizma.¹⁴ Među žrtvama su bili istaknuti znanstvenici, umjetnici, pisci, prosvjetni radnici, diplomati, političari, sindikalni dužnosnici i protestantski svećenici.

Kada je 1954. godine McCarthy počeo klevetati i visoke dužnosnike američke vojske, Senat je odredio posebnu istragu, koja je za njega porazno završila, te mu je izglasano nepovjerenje.

McCarthy je bio tiranin. Tragovi psihoze koju je stvorio u SAD-u godina ma još nisu nestali. Uništio je karijere stotinama nedužnih ljudi. Još i danas je prisutan u mislima Amerikanaca; kada je 1996. godine u devedeset drugoj godini života umro Alger Hiss, *San Francisco Chronicle* objavio je članak kako je McCarthy iskoristio Hissov slučaj za početak svoje karijere.¹⁵

Filmska umjetnost i Hollywood

Senatska komisija (HUAC) u razdoblju od 1951. do 1954., sastavila je popis svih zaposlenika za koje se pretpostavljalo da su bili komunisti. Bez obzira na njihovo priznanje, stavljeni su na neslužbenu *crnu listu*, te je većina nakon toga izgubila posao. Proizvodnja filmova također je trpjela posljedice istraga. Posao je na svim razinama produkcije izgubio glumce, pisce, redatelje, tehničko osoblje, te je prevladao stav da u Hollywoodu ne može raditi nitko čiji politički stav nije sasvim jasno američki orijentiran, iako su njihov doprinos i pomoć domovini tijekom drugog svjetskog rata bila neprocjenjivi. Sadržaj se filmova isto tako promijenio. Filmska industrija službeno je poricala da se *crna lista* počela primjenjivati, kao što je i udruga *Motion Picture Association of America (MPAA)* nijekala da se filmska industrija pridržava crne liste.¹⁶

14

Doherty Thomas, *Cold War, Cool Medium: Television, McCarthyism and American Culture*, Columbia University Press, New York, 2003.

15

San Francisco Chronicle, November 19, 1996., str. A3.

16

Arthur Miller, *Timebends – A Life*, London, Methuen, 1987., str. 86.

Holivudskom desetoricom nazvani su poznati pisci scenarija koji nisu pristali svjedočiti o komunističkim aktivnostima koje su se zbivale u Hollywoodu, odnosno nisu željeli odgovoriti na pitanje jesu li ikada bili članovi komunističke partije, smatrajući to osobnim izborom posebno zato što komunistička partija nije bila ilegalna u SAD-u. *Holivudska desetorica* napisali su scenarije i režirali stotine najpoznatijih filmova u vrijeme i neposredno nakon drugog svjetskog rata. Provođenje istraga imalo je za posljedicu nas-tanak serije antikomunističkih filmova: *Red Menace* (1949), *I Married Communist* (1950), *I Was Communist for FBI* (1951), *Walk East on Beacon* (1952), *My Son John* (1952), *Big Jim McClain* (1952) i *Trial* (1955) samo su neki od njih, a od 1951. do 1953. snimljena su ukupno 42 filma s takvom tematikom.¹⁷ Poistovjećivanje domaćeg komunizma s gangsterizmom dovela je do toga da su likovi "unutarnjeg neprijatelja" oslikani kao primitivni i antiintelektualni tipovi.

Pisci scenarija imali su više mogućnosti da nastave s radom za vrijeme progona. Glumci nisu mogli promijeniti svoje lice, niti su redatelji mogli nositi maske, ali pisci su mogli koristiti pseudonime. To se pokazalo spasonosnim rješenjem, jer su tako mnogi pisci nastavili s radom.¹⁸ HUAC je temeljem *crne liste* ograničavao i kontrolirao sadržaj filmova i sustav produkcije i financiranja njihove proizvodnje. Jačao je otpor nametnutoj cenzuri poglavito kroz nezavisne produkcije i uvoz stranih filmova preko *Productin Code Administration (PCA)* koji je postavio svoj kodeks. HUAC-ov politički pritisak onemogućio je djelovanje talentiranih pojedinaca i utjecao na proizvodnju određenih vrsta filmova stvarajući tako i novi cenzorski sustav. Promatrajući što je Hollywood na vrhuncu McChartyjeve kampanje mogao ponuditi, može se zaključiti da autorima filmova koji su se bavili humanističkim, demokratskim ili antifašističkim temama u Rooseveltovo doba ostao samo njihov talent, jer su zbog crnih lista, kodeksa, doušničkog sustava, saslušanja, kongresnih istraga bili onemogućeni u stvaralačkom procesu. Onemogućavanje rada *holivudskoj desetorici* sigurno je osiromašilo umjetničku vrijednost holivudske produkcije u tom razdoblju. Veliki umjetnici bili su stigmatizirani kao komunisti, što ih je izopćilo iz američkog društva, a to je nanijelo štetu cjelokupnoj američkoj kulturi.¹⁹

Filmovi koji su snimani i prikazivani u to vrijeme, žanrovski se mogu podijeliti na dokumentarne, znanstveno fantastične, horor, ratne i špijunske.

Brojnim suptilnim načinima koje je pronalazila kako bi odaslala antikomunističku poruku javnosti u ranom hladnoratovskom razdoblju, američka vlada podupirala je snimanje *dokumentarnih* filmova. Snimljeni ranih 50-ih,

17

Brian Neve, *Film and Politics in America – A Social Tradition*, London i New York, Routledge, 1992., str. 187.

18

San Francisco Chronicle, 3th March 2005, <http://sfgate.com/cgi-bin/article.cgi?f=/c/a/2005/03/03/DDGOCBI5HV19.DTL>

19

Films of the Cold War: 1948-1990, <http://userpages.umbc.edu>

filmovi nazivani dokumentarnim – a zapravo to nisu bili – upozoravali su građane na opasnost od komunizma. Filmovi *Communist Blueprint for Conquest* (1955), *The Communist Weapon of Allure* (1956), *Communist Target: Youth* (1962) izrazito su propagandni antikomunistički filmovi koji su distribuirani školama, crkvama, raznim civilnim udrugama, te su prikazivani na televiziji kako budnost američkih građana ne bi popustila. Vlada je isto tako podupirala filmove u kojima je propagirana civilna zaštita. Nakon što je SSSR isprobao svoju nuklearnu bombu, mogući nuklearni napad postao je omiljena filmska tema, kao i stvaranje programa civilne zaštite za obranu od nuklearne opasnosti. Iako su mnogi stručnjaci dijelili mišljenje da je nemoguće zaštititi se od radijacije i posljedica nuklearnog napada, u interesu podizanja morala bilo je potrebno stvoriti iluziju sigurnosti, pa su tu ulogu imali filmovi: *Survival Under Atomic Attack*, *Operation Cue*, *The Atom Strikes if You Can Bet the A-Bomb*. Invazije izvanzemaljaca u znanstveno fantastičnim i horor filmovima bile su simbol za sovjetsku agresiju, a prikazivale su potpunu podjelu između dobra i zla poučavajući gledatelje o neupitnosti odluka vlade u borbi protiv komunizma. Najpoznatiji filmovi tog žanra bili su: *The Thing from Another World* (1951), *Invasion of The Body Snatchers* (1956) i *The Day the Earth Stood Still* (1951). U Hollywoodu su snimani antikomunistički filmovi djelomično kao odraz duha vremena, ali i zbog pritiska na filmske umjetnike kao što je već prije navedeno u tekstu.²⁰

Televizija

Pedesetih godina dvadesetog stoljeća snažno su se razvila sredstva masovnog komuniciranja koja su na specifičan način utjecala na suvremenu kulturu. Televizija je ušla u milijune američkih domova, ali to je bila samo jedna u nizu dramatičnih promjena u razvoju komunikacija. Naime, dvadeseto stoljeće obilježio je razvoj filmske industrije od crno-bijelog, preko zvučnog do filma u boji; zatim razvoj radija koji je imao velik utjecaj; te razvoj televizije koji se zbio u nekoliko faza među kojima je naročito značajna bila ona 50-ih godina jer je izazvala mnogo vidljivih promjena u američkom društvu. U vrijeme kada je hladni rat dosegao najvišu razinu i kada se činilo da će kroz korejski rat prerasti u vrući rat te dovesti svijet u globalni sukob, televizija kao novi medij doživjela je svoju potpunu afirmaciju. Prvi skromni počeci ovoga medija sežu u 1927. kada je tv-program emitiran kao eksperimentalan. Tek 1953. televizija doživljava svoju komercijalizaciju, te svakodnevno postaje prisutna u polovici američkih domaćinstava. Tijekom 1951. CBS započeo je s emitiranjem jednog od prvih programa koji su za temu imale javne službe. Emisija se prikazivala pod nazivom *See It Now*. Bio je to

20

S. J. Whitfield, *The Culture of the Cold War*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1996.

po mišljenju mnogih odvažan i kritički dokumentaristički prikaz hladnoratovskog razdoblja. Voditelj je bio legendarni dopisnik iz Drugog svjetskog rata Edward R. Murrow. U 1952. godini izdvojio se program tv-mreža CBS/NBC i to emisije *Father Knows Best*, *Ozzie and Harriet* i *Leave it to Beaver*, kao najkarakterističniji *show* programi pedesetih. U razdoblju od 1953. do 1956. prikazivana je serija *I Led Three Lives*, koja se temeljila na istoimenom romanu Herberta A. Philbricka. Roman je napisan u autobiografskoj formi prema istinitim događajima iz autorovog života. Druga serija, utemeljena na stvarnom događaju *Pentagon U.S.A.* (CBS), pojavila se također 1953., a njezina je radnja preuzeta iz dokumentacije američke vojske.²¹

Popularni žanr pedesetih i ranih šezdesetih bili su vesterni kao što je bila serija *Gunsmoke* (CBS) a čije vrijednosti su prihvatili mnogi Amerikanci. Jack Paar obilježio je isto tako ovo razdoblje započevši 1957. svoj stalni *The Jack Paar Tonight Show*, koji je bio politički kontroverzan u svom načinu prezentacije političkih događaja i osoba. Sve do 1965. serija *Twilight Zone* bila je veoma bliska stvarnim događanjima kao što su *U-2* incident, Kubanska kriza i ubojstvo predsjednika Kennedyja. Za razliku od tipičnih serija toga vremena, ova serija je napustila tradicionalne američke vrijednosti ironično se okrenuvši kontroverznim temama.

Većina dječjih crtanih filmova doticala se tema hladnog rata posredno, prikazujući sveameričkog junaka koji je štitio svijet i njegove stanovnike od "zlog neprijatelja". Prvi koji se udaljio se od ove formule i stereotipa bio je *The Bullwinkle Show* (NBC, ABC). U ovoj seriji za odrasle, kroz likove ruskih špijuna i časnika američke vojske, ismijavani su hladnoratovski stereotipovi "zlih" komunista. Kao prethodnica istinitih kriminalističkih priča, 1965. pojavila se serija *The F.B.I.* čija radnja je zaista bila utemeljena na pravim i stvarnim FBI slučajevima, a prikazivala je agenciju dokumentaristički i u njenom pravom svjetlu.

Star Trek (1966) je bila jedna od najpoznatijih serija NBC-a čiji su se junaci odlikovali dinamičnošću. Međusobni odnosi likova u seriji personificiraju konflikte sukobe hladnoratovske Amerike nastale usred sve većih znanstvenih dostignuća. Jedna od najvažnijih serija u povijesti televizije koja se pojavila 1971. bila je serija Normana Leara, koja je na komičan način nastojala prikazati konfliktnost američke ideologije. Dok su komedije prije toga bile uglavnom apolitične, Lear je progovorio o rasizmu, seksizmu, radničkom pokretu i hladnoratovskoj suprotstavljenosti konzervativaca i liberala. Learovo ostvarenje koje se pojavljivalo u različitim varijantama na CBS-u dvanaest godina, prikazalo je po prvi puta, ne samo u obliku vijesti i nekoliko televizijskih portreta, političke raznolikosti koje su karakterizirale SAD tih godina hladnog rata.

Debitirajući pred kraj vijetnamskog rata (1972) serija *M*A*S*H* (CBS) utemeljena je na filmu Roberta Altmana snimljenom 1970., a film je bio in-

21

Films of the Cold War: 1948-1990, <http://userpages.umbc.edu>

spiriran ratnim romanom dr. Richarda Hookera. Iako serija nije crna komedija poput Altmanovog filma, njena svjetlija televizijska reinkarnacija – smještena u pokretnu vojnu bolnicu 4077 za vrijeme Korejskog rata – uspjela je prenijeti sav užas i strahote rata. Ključne epizode snimane su iz perspektive ranjenih vojnika, a jedna od osobitosti *M*A*S*H-a* je crno-bijeli dokumentaristički stil kojim je serija prikazivana. Nakon jedanaest sezona i 251 epizode promijenjeni su mnogi glumci, a završivši s emitiranjem 1983., serija je trajala tri puta duže od Korejskog rata.

The Day After, televizijska dokumentarna drama, pojavila se za vrijeme Reganove administracije (1983) realistično opisujući efekte nuklearnog napada na prosječni američki grad. U dva nastavka zaredom *The Day After* nije samo prikazala sveukupno fizičko uništenje, već i zastrašujuće posljedice nuklearnog razaranja po zdravlje i život ljudi, suprotstavljajući se nepopustljivo tvrdnji Reganove administracije o američkoj nepobjedivosti i neranjivosti u nuklearnom ratu. Na primjeru najznačajnijih televizijskih emisija i serija prikazivanih putem američkih tv-mreža, uglavnom CBS, NBS i ABC, vidljiv je utjecaj politike što su je vodile na unutarnjem i vanjsko-političkom planu administracije različitih predsjednika na prikazivačku politiku američkih tv-mreža. Mnogi znanstvenici raspravljali su o tome da je kroz poplavu prikaza hladnoga rata koje su mediji prezentirali američkoj javnosti, stvorena netočna i varljiva predodžba. U svojoj studiji *The Image* (1961) Daniel Boorstin tvrdi da osim što uvećava saznanja o izvanjskom svijetu, slika koju stvaraju televizija, novine, časopisi, a posebno oglašivači, čini ljude pasivnim promatračima izmišljenih događaja, gdje način prezentacije postaje značajniji od stvarnih tema.²² U svojoj knjizi *Cold War, Cool Medium*, Thomas Doherty (2003) ističe da "mediji djeluju u dogovoru, ponekad sužavajući, no uglavnom proširujući granice slobodnog izražavanja."²³ Snažan utjecaj televizije očituje se u zabavnim programima i specijalnim vijestima, kratkim i dokumentarnim filmovima, a posebno u izravnim prijenosima HUAC-ovih ispitivanja.

Zaključak

Hladni rat ostavio je trag kako u materijalnoj kulturi, tako i u njenom duhovnom aspektu. U materijalnom obliku kao odrazu svih vrsta proizvoda ljudskoga rada, hladni rat je potaknuo porast proizvodnje i stvaranje novih dobara. U duhovnom obliku hladni rat je na kulturu djelovao stvaranjem novih potreba, navika i iskustava; uspostavio je nove sustave komuniciranja,

22

Daniel Boorstin, *The Image: Or What Happened to the American Dream*, Atheneum, New York, 1962.

23

Doherty Thomas, *Cold War, Cool Medium: Television, McCarthyism and American Culture*, Columbia University Press, New York, 2003.

promijenio društvene običaje. Kulturne potrebe ljudi ostvaruju se kroz institucije kulture kao što su: obrazovne ustanove, kazališta, knjižnice, muzeji, kinematografi. Radi postizanja političkih ciljeva, mjerama kulturne politike i drugim mjerama nastoji se ostvariti kontrola i utjecaj nad ovim institucijama. Razdoblje hladnog rata u Americi obilježeno je osim djelovanjem državnih mjera u području kulture i djelovanjem različitih neformalnih i izvaninstitucionalnih grupa, te raznih udruga koje su provodile protukomunističku kampanju uspostavljanjem *crnih lista* i utvrđivanjem kriterija podobnosti. Njihova aktivnost obuhvatila je cjelokupnu kulturnu sferu od obrazovanja, filma, književnosti, televizije i tiska. Američko društvo koje se ponosilo svojim liberalnim i slobodoumnim tradicijama, koje je prava čovjeka kao individue uvijek isticalo kao temeljnu vrijednost i koje je poticalo slobodu stvaralaštva, u razdoblju hladnog rata nije moglo ostvariti punu kulturnu demokraciju. Naime, ostvarenje kulturne demokracije je kompleksno i traži zaštitu i promicanje kulturnih različitosti kao i pravo na kulturu za svakoga, te jednako pravo pristupa kulturnim dobrima. Kulturna demokracija pretpostavlja kulturni život kao subjekt demokratske kontrole i treba je shvatiti kao javni interes. Stvaranjem crnih lista, onemogućavanjem rada kulturnim djelatnicima zbog njihove sumnjive prošlosti, odnosno sumnje da su komunisti ili njihovi simpatizeri, narušena su građanska prava i slobode američkim građanima, te je dovedena u pitanje kulturna demokracija na tom prostoru, a i demokracija uopće. Hladni rat je utjecao na američku kulturu na svim razinama: od političkih ideja, preko intelektualnih težnji do tehničkih dostignuća i popularne zabave. Odigrao je značajnu ulogu u oblikovanju kulture u američkom društvu. Međusobna povezanost i međuovisnost političke i popularne kulture svoje značenje pokazale su u oblikovanju mišljenja. Utjecaj koji su imale jedna na drugu jasno je bio vidljiv i izražen kroz popularnu muziku, knjige, filmove i medije preko kojih su ljudi izražavali svoje ideje, nade, strahove i želje. Posebno je došao do izražaja anti-komunizam koji se snažno iskazivao kasnih četrdesetih do sredine pedesetih godina. Ovaj utjecaj razvidan je primjerice u američkoj filmskoj industriji, gdje je u uspješnoj simbiotskoj vezi između državnih institucija i nevladinih udruga, koje su djelovale unutar filmske industrije, započeo "lov" na nepodobne. Sastavljeni su popisi filmskih stvaratelja kojima je bio onemogućen rad. Promicani su projekti čija tema je bila veličanje američkog domoljublja s jedne strane, odnosno kritički prikaz komunizma i komunističke ideologije s druge strane. Kriterij nije bila umjetnička vrijednost pojedinih djela već njihova podobnost. Brojne nevladine udruge (*Motion Picture Alliance for Preservation of American Ideals*, *Motion Picture Industry Council*, *International Fine Arts Council* i druge) vršile su ovu kontrolnu zadaću. Ovakvim aktivnostima koje su ograničavale umjetničku slobodu suprotstavila su se svojim istupima u javnosti već spomenuta *holivudska deseterica* štiteći pravo na slobodu rada i izražavanja.

Svoj je odraz hladni rat ostavio i u medijskom prostoru. Jednakim sredstvima kao i u filmskoj industriji, nevladine organizacije kao i sama državna

administracija ostvarivale su svoj utjecaj na tisak i televiziju. Crne liste, potpisivanje izjava o lojalnosti, te uskraćivanje financiranja, predstavljali su sredstvo utjecaja na uređivačku politiku u medijima. Televizija kao novi medij, doživjela je svoj uspon baš u hladnoratovsko vrijeme i potisnula je iz medijskog prostora tradicionalne oblike informiranja i zabave kao što su dnevne novine, tjednici, revije i slični časopisi. Televizija je postala dominantni čimbenik u kreiranju javnog mišljenja i oblikovanju kulturnih navika. Zbog svog velikog utjecaja na javnost postala je sredstvom provođenja državne unutarnje i vanjske politike.

Odbacivani su stari nazori o štedljivosti iz doba recesije, a umjesto toga je poticano zadovoljstvo u trošenju, što se uvelike odrazilo na američku kulturu. Masovna proizvodnja i potrošnja dobara široke potrošnje manifestirali su američku nadmoć, a potrošačka strast iskazivala se kao dokaz nacionalne veličine. Stavovi i razmišljanja srednje klase najbolji su pokazatelji ideologije tog razdoblja. Preferirani su udobnost i lagodan život, koji su predstavljali osnovni smisao čitavog američkog načina života. Ekonomski rast u desetogodišnjem razdoblju (1947-1957) bio je vezan uz poslove obrane. Istraživanja u vojne svrhe doprinosila su povećanju kvalitete robe široke potrošnje. Ono što je Eisenhower nazivao "vojno-industrijski kompleks" dobilo je pravo značenje za vrijeme hladnog rata. Rastuća ekonomija nije samo osiguravala oružje, već je bila sposobna proizvesti najrazličitije vrste roba. Široka rasprostranjenost, dostupnost i uporaba sredstava masovne komunikacije u SAD-u omogućila je američkoj administraciji mobilizaciju cjelokupnog društva u vođenju hladnoga rata, kao i učinkovito stvaranje antikomunističkog raspoloženja i sveprisutnog straha od komunističke opasnosti. Antikomunizam je pomaknut u samo ideološko središte američke politike. Hladni rat je transformirao domaći komunizam od političkog opredjeljenja u pitanje nacionalne sigurnosti. Kako se američko neprijateljstvo prema Sovjetskom Savezu intenziviralo, članove komunističke partije počelo se promatrati kao potencijalne neprijateljske agente. Tako stvoreno javno mišljenje trebalo je osigurati opravdanje za toliko toga što se dogodilo za vrijeme McCarthyjevog doba. Prevladali su stavovi o američkom komunizmu kao prijetnji.

Djelomično mit, a djelomično stvarnost, shvaćanje da je domaći komunizam stvarna prijetnja nacionalnoj sigurnosti, temeljilo se prvenstveno na ideološkoj koncepciji prirode samog komunističkog pokreta, prije svega zbog nastojanja sovjetskih komunista da kontroliraju i upravljaju međunarodnim radničkim pokretom preko Kominterne, kao i zbog uloge i položaja komunističke partije u SSSR-u i satelitskim državama kao svemoćnog arbitra u gospodarstvu, kulturi i politici. To odgovara demonizirajućem shvaćanju Sovjetskog Saveza koji je predvodila Trumanova administracija na čelu sa svojim savjetnicima. Tema komunističke opasnosti bila je sveprisutna u američkom javnom životu i zbog čestog korištenja u medijima bila je uvjerljiva u svojim optužbama za veliku većinu Amerikanaca. Represija u McCarthyjevom dobu postala je legitimna, dehumanizirajući američke komuniste

čovjeka. Samo na povjerenju, odlučnosti i razumu utemeljena Amerika može promicati stvarnu međunarodnu sigurnost u kojoj onda neće biti političkog prostora za terorizam.

Literatura

- Boorostin, Daniel, *The Image: Or What Happened to the American Dream*, Atheneum, New York, 1962.
- Caute, David, *The Great Fear: The Anti-Comunist Purge under Truman and Eisenhower*, New York, Simon & Schuster, 1978.
- Caute, David, *The Dancer Defect*, Oxford University Press Inc., New York, 2005.
- Crockatt, Richard, *The Fifty Years War*, London, Routledge, 1996.
- Doherty, Thomas, *Cold War, Cool Medium: Television, McCarthyism and American Culture*, Columbia University Press, New York, 2003.
- Eagleton, Terry, *Ideja kulture*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2002.
- Field, Douglas, *American Cold War Culture*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2005.
- Galbraith, J. K., *The Affluent Society*, Boston, Houghton Mifflin, 1958.
- Grosjean, Etienne, *Europska konvencija o kulturi 1954-1994*, Ministarstvo kulture RH, Zagreb, 1994.
- Hine, Thomas, *Populuxe*, New York, Knopf, 1986.
- Kazin, Alfred, *On Native Grounds: An Interpretation of Modern American Prose Literature*, Harcourt, 1995.
- Knapp, Wilfrid, *A History of War and Peace*, New York, Oxford University Press, 1967.
- Kuznick, Peter J., Gilbet, James, *Rethinking Cold War Culture*, Smithsonian Institution Press, Washington and London, 2001.
- Luce, Henry, *The American Century*, Farrar & Rinehart, inc., New York, 1941.
- Lukacs, John: *A History of the Cold War*, Garden City NY, Anchor Books, 1962.
- Miller, Arthur, *Timebends – A Life*, London, Methuen, 1987.
- Navasky, S. Victor, *Naming Names*, New York, Viking Press, 1980.
- Neve, Brian, *Film and Politics in America – A Social Tradition*, London i New York, Routledge, 1992.
- Schlesinger, Arthur Jr., *The New Mood in Politics, The Politics of Hope*, Boston, Riverside Press, 1962.
- Schrecker, Ellen, *The Age of McCarthyism: A Brief History With Document*, Boston, St. Martin's Press, 1994.
- Stonor Saunders, Frances, *The Cultural Cold War*, The New Press, New York, 1999.
- Whitfield, J. Sthepen, *The Culture of the Cold War*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1996.

- Larry Adler, My Life on the Blacklist, *New York Times*, June 15, 1975, str. 2.
Why Lillian Helman Remains Fascinating, *New York Times*, November 3, 1996.
San Francisco Chronicle, November 19, 1996., str. A3
Films of the Cold War: 1948-1990, <http://userpages.umbc.edu>
James Howard: The Culture of Affluence Looks at the Cold War, <http://james-howard.us>
<http://www.columbia.edu>
Victor Naasky: Cold War Ghosts, <http://www.thenation.com/doc/20010716/navasky>
Joseph Nye: Could the Cold War hold cultural lesson for Bush?, <http://coldwar-survivors.tribe.net/thread>
Zbigniew Brzezinski: Terrorized by "War on Terror", <http://www.washingtonpost.com>

Summary

Politization of American Culture During the Cold War

Although the Cold War began sixty years ago, it still presents an issue of interest for numerous scientists. During the past ten years various studies have been published analyzing the Cold War even as a cultural phenomena, many of which coming up with new founding's, new research evidences and aiming not only at positioning the phenomena within the international political relations but also at assessing its cultural dimension. By doing that as well as by identifying specific culture dimensions during the Cold War, including: fear of nuclear war; political paranoia (particularly the phenomena of communists hunt and McCarthyism), espionage, manipulation techniques, repression and different forms of propaganda, one aims at demonstrating the model which was used to create the atmosphere of fear under which it was possible to conduct political decisions and fulfilling political goals.

Key words: culture, ideology, propaganda, international relations, McCarthyism